

Пражка пролет 1968 – дългото сбогуване с комунизма

Пражка пролет е най-големият опит за либерализация на режима в бившите социалистически страни, който показва, че социализмът не може да се реформира. Периодът на политическа либерализация в Чехословакия започва на 5 януари 1968 г. и продължава до 20 август същата година, когато страните-членки на Варшавския договор (с изключение на Румъния) окупираят страната. Наименованието „Пражка пролет“ се появява за първи път в западната преса и с него стават известни събитията в Чехословакия от 1968 г.

На 5 януари 1968 г. на мястото на Антонин Новотни, привърженик на твърдия партиен курс, за първи секретар на Чехословашката комунистическа партия е избран Александър Дубчек. Той обявява нов курс за реформиране на комунизма под мотото „социализъм с човешко лице“ и през април същата година в Чехословакия започва цялостна либерализация. Постепенно се прокарва идеята за свободни пазарни отношения и се дава свобода на пресата. В края на март се формира Клуб 231, чиято цел е реабилитация на политическите затворници, хвърлени в затвора съгласно член 231/1948 от чехословашкия наказателен кодекс. Според останалите страни-членки на Варшавския договор ситуацията в страната е опасна за бъдещето на социалистическите страни. В тази връзка се провеждат поредица срещи на най-високо ниво. Дубчек защитава плана си за реформи, като в същото време потвърждава ангажиментите на Чехословакия към Варшавския договор и СИВ. Леонид Брежнев първоначално е склонен на политически компромис. На 3 август представители на СССР, ГДР, Полша, Унгария, България и Чехословакия се събират в Братислава и подписват т.нар. Братиславска декларация, която засвидетелства верността им към комунизма и непримиримостта им в борбата срещу „буржоазните идеологии“. След конференцията в Братислава, съветските войски, участвали в учението „Шумава“, проведено от 24 юни до 2 юли, формално напускат територията на Чехословакия, но остават в готовност в близост до границите ѝ. Според най-новите изследвания на австрийския Болтцман институт

по проекта „Пражката пролет. Международната криза през 1968“ Тодор Живков пръв споменава идеята за военна намеса в Чехословакия на тайна среща в Москва още на 6 март 1968 г. и получава подкрепа

от полския си и немския си колеги Владислав Гомулка и Валтер Улбрихт, докато генералният секретар на ЦК на КПСС Леонид Брежнев все още смята политическото решение за по-правилно. До това заключение достигат учените, включени в екипа на проекта, които имат възможност да проучат за първи път архивите на Комунистическата партия в Москва, както и протоколите от срещите на върха на Варшавския договор. Версията на Живков, че Дубчек е ревизионист, че в Чехословакия има контрареволуция и социализмът е под заплахата, се превръща в официална позиция на България и съответно на българската преса. Същевременно чешките българисти изпращат до редакцията на вестник „Литературен фронт“ отворено писмо, в което изразяват безпокойство от тенденциозната информация в българските медии.“

ОКУПАЦИЯТА

Интервенцията на войските от Варшавския договор, известна като операция „Дунав“, започва на 21

август 1968 г. с навлизането в Чехословакия на войски от пет държави-членки на Варшавския договор и приключва на 16 октомври 1968 г. с подписване на двустранен договор между СССР и ЧССР, регламентиращ пребиваването на съветски войски там. В инвазията участват 200 хиляди войници от СССР, ГДР, Полша, Унгария и България, 6 000 танка, 3 000 оръдия, 1000 бойни самолета. Нахлуването на войските от Варшавския договор (с изключение на Румъния) е груба намеса във вътрешните работи и нарушаване на националния суверенитет на Чехословакия. Според официалните съветски власти обаче войските са „повикани“ от чехословашките комунисти, които са потърсили „братска помощ против контрареволуцията“. Писмо, направено през 1989 г. показва, че такава молба наистина е имало. За няколко часа на 21 август 1968 г. части от съветските въздушнодезсантни сили завземат основните политически и административни обекти в страната. Военните щабове са обкръжени. Частите на чехословашката армия получават заповед от генерал Дзур да не оказват съпротива и са неутрализирани. По време на окупацията губят живота си около 100 души. Дубчек, заедно със съратниците си е изпратен в Москва, но избягва най-тежкото наказание и по-късно е възстановен за кратко на длъжност. Съветските войски остават в Чехословакия до 1991 г.

УЧАСТИЕТО НА БЪЛГАРИЯ

„Години след това, когато първите демократи показаха жълтите си човки в родното политическо небе, един от тях, търсейки изява, поиска

от всеки войник, участвал в т.нар. чешки събития, да се извини. Не знам с какво бяхме виновни ние, 19-годишните момчетии, които нито знаехме къде отиваме, нито какво ще правим, за да търсим с късна дата прошка от някого. Отидохме и се върнахме, без да изстреляме един патрон. Бяхме винтче в играта на големите. 40 години по-късно нищо не се е променило. Големите пак са си големи. Непослушните пак страдат. Само винтчетата вече са други". (Исак Гозес, в. „Стандарт“)

България взема военно участие в Чехословашките събития през 1968 г. с 12-и и 22-ри мотострелкови полк (МСП). Министърът на народната отбрана на НРБ Добри Джуров дава Бойна заповед № 004 от 19 август 1968 г. за безпрекословно изпълнение на възложените от главнокомандващия ОВС задачи по разгрома на „вражеските елементи“. Правителственото решение за „участие с въоръжени сили за оказване помощ на чехословашкия народ в борбата му срещу контрареволуцията“ е взето на следващия ден и е отразено в строго секретно Постановление № 39 от 20 август 1968 г. на Министерския съвет на НРБ.

Числеността на българските военнослужещи при навлизането в Чехословакия е 2164 души. Броят на танковете (Т-34) е 26, като български бойни самолети не участват в операцията. Бойната задача на 12 МСП се състои в това да овладее района на гр. Банска Бистрица и гр. Зволен, да разоръжи частите от ЧНА там и да установи контрол върху важните административно-политически и военни обекти. По заповед на Командващия 38 СА в гр. Банска Бистрица са закрити редакцията и печатницата на в. „Смер“ (областен партиен орган) заради публикуването на статии срещу нахлуването на чуждите войски. Арестуването на главния редактор е възложено на 12 МСП и се извършва на 13 септември. Същия ден той е изпратен в щаба на 38 СА.

22 МСП получава бойна задача да се прехвърли на летищата „Рузине“ и „Водоходи“ край Прага, да приеме от 7-а военновъздушна дивизия от СА обектите за охрана и да организира кръговата им отбрана.

До 22 октомври българските части изпълняват тактически задачи по охрана и отбрана на определените им райони. Участието на двата български полка във военната интервенция през 1968 г. завършва седем дни след подписването на двустранен договор между СССР и ЧССР. До 30 октомври 1968 г. те се завръщат в своите гарнизони – Елхово и Харманли.

По време на събитията в Чехословакия България дава една жертва – младши сержант Николай Цеков Николов от 22 МПС, който е застрелян на 9 септември 1968 г. За смъртта му са осъдени трима чехи – Иржи Балоушек (на 9 години затвор), Милислав Фролик (на 4 години) и Рудолф Странски (на 2 години).

„НОРМАЛИЗАЦИЯ“

През април 1969 г. на мястото на Дубчек е избран за генерален секретар на ЧКП Густав Хусак. Започва периодът на т.нар. „нормализация“. Хусак отменя всички реформи извършени от Дубчек. Редица интелектуалци, открито подкрепящи либерализацията, са отстранени от водещи постове, като много от тях са преследвани и арестувани. Избухват бунтове, но протестите са постепенно потушени, а цензурата и тоталитарната власт отново завладяват страната до Нежната революция от 1989 г.

ПОСЛЕДИЦИ ОТ ОКУПАЦИЯТА

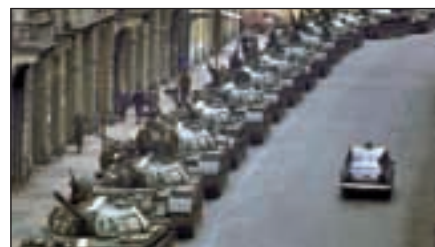
Според последните изследвания на Болтцман институт западните страни не са възнамерявали да се намесват в събитията в Чехословакия. Те само вербално осъждат нахлуването на страните от Варшавския договор поради реалността от ядрена заплаха по времето на Студената война. Лидерът на комунистите в Румъния, Николае Чаушеску застава в подкрепа на Дубчек и осъжда съветската политика. Югославия също изказва своята подкрепа. Протестни демонстрации във връзка с интервенцията на страните от Варшавския договор има не само в западните държави, но и в Полша, ГДР и СССР. На 25 август 1968 г. на Червения площад в Москва осем души изди-

гат плакати с лозунги „мы теряем лучших друзей“, „At' žije svobodné a nezávislé Československo!“, „Позор оккупантам!“, „Руки прочь от ЧССР!“, „За вашу и нашу свободу!“, „Свободу Дубчеку!“ Двама от тях – Наталия Горбаневская и Виктор Файнберг- са обявени за невменяеми и са изпратени в психиатрия, а останалите шест са осъдени.

След окупацията следва масова емигрантска вълна – 70 000 хил. души емигрират на Запад веднага след инвазията, като преобладават висококвалифицираните специалисти. Събитията около Пражката пролет допринасят за разцепването и разпадането на редица комунистически партии в западноевропейските страни.

Мария Захариева

ТОДОР ЖИВКОВ ЗА ПРАЖКА ПРОЛЕТ:

„Ние заявихме категорично пред др. Бержнев и др. Косигин, че трябва да бъдем готови да действаме с нашите армии.“

„Дано не се отиде до крайност, но вие разбирате, че ако се наложи, ние ще действаме с нашите армии в Чехословакия.“

„Дубчек няма нито опита, нито интелекта, нито воля да поведе партията.“

„Няма нужда да прилагаме сталинските методи от миналото, но ние трябва да приложим такива методи, че да внесем ред и в Чехословакия, и в Румъния, а след това да внесем ред и в Югославия.“

ЯН ПАЛАХ

Роден е през 1948 г. в семейството на фабричен работник и продавачка в магазин. Родителите му са дълбоко религиозни евангелисти. Завършва гимназия в гр. Мелник. От 1966 г. е студент в Стопанското училище в Прага. През 1967–1968 г. в Чехословакия се разгръща широко движение за реформи, подкрепено с ентузиазъм от студентските и ученическите среди. През есента на 1968 г. Ян Палах се прехвърля в историко-политикономическия факултет на Карловия университет и взема дейно участие в ноемврийските стачки срещу чуждата окупация.

На 16 януари към четири часа следобед той застава пред Националния музей на Вацлавския площад в центъра на Прага, залива се с бензин и се самозапалва. Това е неговият самопожертвувателен протест срещу окупацията на Чехословакия. Ян Палах умира на 19 януари и е погребан в Прага на 25-ти същия месец. През последните му дни в болницата за него се грижи и българската лекарка Мария Христова Войтова-Беззова. Тя издава през 1996 г. книгата „Защо не продумах“ (Proč jsem nemluvila, Arca JIMfa Třebíč, 1996 г.). В нея описва последните дни на Ян Палах. Д-р Мария Войтова работи в отделението по изгаряния на Пражката клиника за пластична хирургия, където е приет Ян Палах. Именно на нея се доверявя той преди да умре и ѝ казва да предаде информация за него в „Литерарни листи“.

АЛЕКСАНДЪР ДУБЧЕК

Дубчек е роден в Ухровец, Словакия през 1921 г. Израства в СССР, където семейството му се мести през 1924 г. Фамилията се връща в Чехословакия чак през 1938 г., а по време на Втората световна война Дубчек влиза в Словашката компартия и участва в антифашистката съпротива. През 1955 г. достига до ЦК на ЧКП. През 60-те години е сред комунистите, които са за еманципацията на Словакия в рамките на Чехословакия и застъпва идеи за либерализация и демократизация на комунистическия режим. След като на 5 януари Дубчек е избран за генерален секретар, издига идеята за „социализъм с човешко лице“. Кремъл слага край на Пражката пролет с военна сила още през лятото на 1968 г. Дубчек е отстранен от поста, изпратен като посланик в Турция, а през 1970 г. е изключен от партията. В периода 1970–1985 г. Дубчек работи като механизатор в Западнословенските държавни гори. След 1989 г. се връща към политиката. През 1992 г. става председател на Словенската социалнодемократична партия. На 1 септември 1992 г. претърпява тежка автомобилна катастрофа и умира на 7 септември 1992 г.

...Комунистическата партия, която след войната се ползваше с голямо доверие сред народа, постепенно заменяше това доверие срещу постове и учреждения, докато завзе всички и нищо друго не ѝ остана. Погрешната политика на ръководството превърна партията от политическа партия и идеен съюз в организация на властта, която получи голяма притегателна сила за властолюбивите егоисти, за пресметливите страхливци и за хората с лоша съвест. Техният прилив оказва влияние върху характера и възпитанието на партията, която не беше вътрешно така устроена, че в нея, без да бъдат дискредитирани, да получат влияние порядъчните хора, които постепенно биха я изменили така, че постоянно да бъде в крак със съвременния свят. Много комунисти се бореа против този упадък, обаче не можах да предотвратят нищо от това, което стана...

Всички знаем, особено добре знае това всеки работник, че работниците фактически не решаваха нищо. Друг избираше работническите функционери. Докато много работници си мислеха, че управляват, от тяхно име управляваше определен слой функционери от партийния и държавния апарат. Те фактически заеха мястото на свалените класи и сами се превърнаха в нови господари...

Из отворено писмо „Две хиляди думи“, написано от Лудвиг Вацулик и публикувано на 27 юни 1968 г. в пражките вестници „Литерарни листи“, „Прага“, „Земеделске новини“ и „Млада фронта“.

**ЛОЗУНГИ ОТ ПРАЖКА ПРОЛЕТ
И ОТ ПЕРИОДА НА ОКУПАЦИЯТА**

Běž domů Ivane, čeká tě Nataša!
Бягай къщи, Иване! Там те чака
Наташа! (лозунгът е от песен на
Яромир Вомачка)

Rudí bratři, vraťte se do svých
rezervací!

Червени братя, върнете се във
вашите резервати!

Ignorujte okupanty!

Игнорирайте окупаторите!

Sovětský cirkus opět v Praze –
nekrmit a nedráždit.

Съветският цирк отново е в Прага
– не хранете и не дразнете.

Za Dubčeka, za Svobodu – budem
chlastat třeba vodu.

За Дубчек, за Свобода – ако тряб-
ва ще къркаме и вода.

Vyměním vázaného Lenina za
svázaného Brežněva.

Заменям омотан Ленин за завър-
зан Брежнев.

Kluci a holky, zvyšujte sexuální
napětí okupantů. Líbejte se vášnivě
před očima vyhladovělých cizáků!

Момчета и момичета, повиша-
вайте сексуалното напрежение
сред окупаторите. Целувайте се
страстно пред очите на изгладне-
лите чужденци!

Ani sousto Rusům – zamykejte
popelnice!

Нито залък на руснаците – затва-
рвайте добре боклукчийските кофи!

Повече от сега никога може би
не сме чувствали в своите длани
топлината на онези ръце,
които ни носеха свободата.

Още не е заглъхнал и още звучи
гърмът на уморените им оръдия.
Прегръдката на нашите улици
е още отворена.

Сълзите на очите, тъй искрени,
когато нашата земя приемаше
техните загинали, още парят.
Да, казвам на всички това.

И викам, със всички сила викам.
Не пропилявайте тази любов.
Защото трудно ще понесе измамата
страната, толкова пъти мамена.

Ярослав Сайферт

„Литерарни листи“, 26 юли 1968

ПЛОДОВЕТЕ НА ЗАБЛУДАТА

По време на изпълнението на задачата в Чехословакия съветските войни
показаха, че са страшна съвременна военна сила. Те бяха готови да умрат
за делото на социализма.

Като изключим политически напрегнатата обстановка, словаците са до-
бродушни хора. Към нас те показаха приятелски чувства; често ни питаха,
ако сме гладни, да ни дадат да ядем. Отдавам своите симпатии на онези,
които живо се интересуваха от нашите нужди, от нашата съдба.

Редник Йордан Славов Чамурджиев, с. Калипетрово, окр. Силистренски

След като се уверих, че тръгваме за Чехословакия, у мен и моите другари
се породиха чувства на задоволство, че именно на нас се падна да помог-
нем на този приятелски народ. Това беше високо хуманна цел. А когато
осъмнахме на чехословашка земя, с радост наблюдавахме как хората от
първите села ни посрещаха с плодове, цветя и приятелски поздрави... Но
по-нататък се появиха лозунги: „Захватчики, идете домой!“

Не мога да скрия, че съветските бойци ми направиха чудесно впечатле-
ние с верността си към социализма. С тях живяхме близо два месеца. Уве-
рих се, че те са смели хора. Не ще забравя думите на моя другар Володя:
„Готов съм, ми казваше той, да са бия и отдам живота си, но да защитим
бъдещето и интересите на Чехословакия.“

Редник Никола Мирчев Куртев, с. Петровдол, окр. Врачански

Гаро,

Никога може би през живота си не ще забравя това, което преживях ми-
налата седмица...

Когато потеглихме на път, времето беше облачно. Ръмеше ситен дъжд.
В селата покрай границата народът ни посреща добре. Но по-нататък ви-
дяхме плодовете на заблудата. Имаше закани, викове, лозунги, а тук-там
чувахме и свистенето на куршуми. И ние носихме куршуми, но воювахме
с думи, със слово. Ние доказахме, че идваме като братя. Хората усетиха
искреността на нашите думи, а враговете от Запад почувстваха силата на
нашата техника и оръжие(...)

Вече сме в друг град. Ти знаеш какво значи войнишко другарство, но
колко силно е то сега, когато сме далече от родината. Особено много
си помагаме в разговорите с чехословашките другари. Някои са много
дълбоко объркани и заблудени. Ние сме длъжни да им помогнем. Докъде
може да стигне човек, попаднал под влиянието на Запад! Да знаеш колко
хитро империалистите действат срещу нас.

Гаро, с това завършвам своето писмо. Чакам с нетърпение всичко, което
ще ми разкажеш за България.

27.8.1968 гр. Брезно

Приятелски поздрав: Ицо

Редник Христо Георгиев Христов, София

Из „Войнишки писма“, Държавно военно издателство, София, 1969

